

TEMA 6. LA POBLACIÓ ESPANYOLA

1. CREIXEMENT I DISTRIBUCIÓ ESPACIAL DE LA POBLACIÓ

1.1 El creixement demogràfic recent

L'Estat espanyol sempre ha disposat de recursos demogràfics escassos. L'increment mitjà anual de la població va ser creixent fins que la Guerra Civil en va provocar la davallada, va tornar a recuperar un ritme ascendent entre 1950 i 1980. Tanmateix, des del 1975 es va produir una inflexió en la tendència anterior i el ritme de creixement va baixar bruscament. Amb els més de 40 milions d'habitants del 2001, els espanyols haurien reduït la seua participació en la població mundial de 1'1,14 % el 1900 al 0,70 % perquè en aquest període el conjunt dels efectius demogràfics mundials va créixer un 245 % davant del 112 % de creixement de la població espanyola.

La modèstia demogràfica es fa evident si la comparem amb altres estats de la Unió Europea: Alemanya (81 milions d'habitants), Regne Unit i França (totes dues amb 58) i Itàlia (57). La seua densitat mitjana és d'uns 80 habitants per km², molt allunyada dels 134 hab./km² de la C.Valenciana, els 380 d'Holanda, els 229 d'Alemanya, els 192 d'Itàlia o els 106 de França.

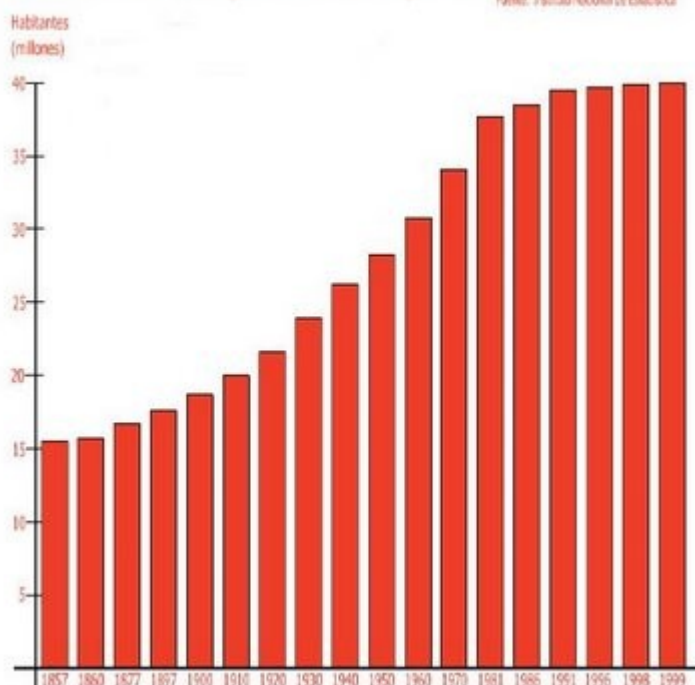

1.2 La distribuci3 territorial de la poblaci3: grans desequilibris

En primer lloc, 3s evident el pes demogr3fic desigual de les comunitats aut3nomes: tan sols al 15 % del territori es concentra el 45 % de la poblaci3. Hi ha un contrast clar entre el centre madrileny i la perif3ria cant3brica, mediterr3nia i insular, de l'interior amb un 3ndex d'ocupaci3 humana molt baix. Entre les prov3ncies menys densament poblades destaquen S3ria (9 hab./km²), Terol (10 hab./km²), Conca (12 hab./km²) i Guadalajara (13 hab./km²). Es percep clarament la tend3ncia a la concentraci3 de la poblaci3: en 1900 el 70 % de la poblaci3 residia en municipis de menys de 10.000 habitants i el 1995 aquesta proporci3 va baixar fins al 35 %, mentre que m3s de la meitat de la poblaci3 viu actualment en poblacions de m3s de 50.000 habitants; la societat espanyola s'ha urbanitzat. El pes de les ciutats capitals de prov3ncia 3s notable: Vit3ria reuneix el 76 % dels alabesos; Saragossa, el 71 % de la poblaci3 de la prov3ncia i el 51 % dels aragonesos. Espanya ha duplicat al llarg del segle XX la poblaci3 absoluta i la densitat, per3 ha canviat la distribuci3 per la concentraci3 en nuclis de dimensions m3s grans.

Evoluci3 de la poblaci3 espanyola. 1875-1999

Fuente: Instituto Nacional de Estadística

2. DINÀMICA DEMOGRÀFICA NATURAL: LA CAIGUDA DE LA FECUNDITAT

El comportament demogràfic és similar al model evolutiu d'Europa occidental i central, però amb retard. Això s'explica per un retrocés clar de la mortalitat general, de primer, i de la natalitat, després.

Industrialització i urbanització són els dos fenòmens que més hi han repercutit.

2.1 La transició demogràfica a Europa

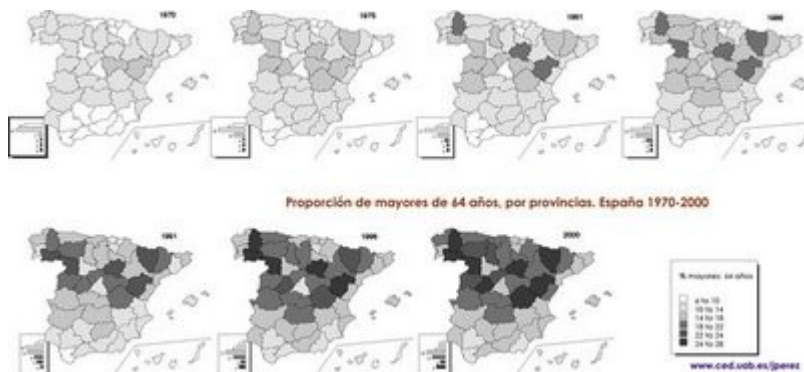
A Europa es distingeixen dues etapes:

a) Fins al final del segle XVIII hi va dominar la societat rural, amb taxes de natalitat i de mortalitat altes. Quan mancaven les existències, la mortalitat augmentava pel cicle de la fam, la malaltia i la mort.

b) Cap a la meitat del segle XIX, la Revolució Industrial va aportar mitjans de subsistència, amb la qual cosa la mortalitat va disminuir, però també va començar l'alentiment de la natalitat a causa dels nous comportaments socials, canvis en l'estructura de l'hàbitat i una creixent mobilitat geogràfica. L'Europa mediterrània va emprendre aquest procés amb retard.

2.2 La transició demogràfica a Espanya

El creixement de la població durant la segona meitat del segle XVIII no va tenir continuïtat durant el segle XIX, perquè les crisis de subsistència, els episodis bèl·lics, la persistència de malalties endèmiques (còlera) i la inestabilitat social, política i econòmica van mantenir la mortalitat (el 30 ‰ l'any 1879) per sobre dels valors dels països europeus més estables i una emigració ultramarina constant.

· La mortalitat: un element en clar retrocés

La mortalitat va baixar a partir de la introducció de la vacuna antivariolosa, les mesures sanitàries contra el còlera i el control de la fam. No obstant, es produïren fluctuacions com ara l'epidèmia de la grip del 1918 (la cucaracha), la guerra civil dels anys 1936-1939, els efectes de la qual van perdurar fins als anys cinquanta, etc. Molt més endavant es produirà un augment de l'esperança de vida i la reducció de la mortalitat infantil: 1993 (finals del segle XX) l'esperança de vida en nàixer era ja 77,7 anys, una de les més altes del món, i la mortalitat infantil es va situar el 1995 en el 5,5 ‰ amb una taxa de mortalitat del 8,74 ‰, amb una lleugera tendència a augmentar a causa de l'envelliment gradual de la població, un fenomen comú a tots els països europeus ja que, malgrat l'augment gradual de l'esperança de vida, com que el nombre de persones grans s'incrementa, la taxa de mortalitat s'estabilitza en un principi i després tendeix a l'alça. Els espais més envellits són els que tenen menys efectius demogràfics, fet que constitueix un fre per emprendre, en el medi rural, una transformació econòmica que ature la decadència demogràfica.

· La natalitat

La Guerra Civil i la llarga postguerra van afectar negativament la natalitat pels efectes sobre les famílies: són els "no nascuts" de l'època que formen un "buit demogràfic" en la piràmide. Als anys seixanta, la millora econòmica i d'ocupació va afavorir el nombre de matrimonis i de naixements (baby boom), beneficiat per la política natalista del règim de Franco que junt a la caiguda de la mortalitat va donar lloc al major creixement vegetatiu de la història. La crisi de la segona meitat dels anys setanta va comportar el final del període demogràfic expansiu: les causes foren múltiples, com ara la incorporació massiva de la dona al món laboral, el perfeccionament del control de la natalitat o la necessitat de formació dels fills... és clar que la caiguda de la natalitat i de la fecunditat ha estat enormement ràpida i important, de manera que la taxa de natalitat s'ha reduït fins al 9,18 ‰, la taxa de fecunditat és tan sols d'1,2 fills per dona, fet situa Espanya en l'últim lloc del món. Si comparem aquestes dades amb les de Xina –paradigma mundial d'un dràstic control- encara ens semblen més baixes: els asiàtics tenen una

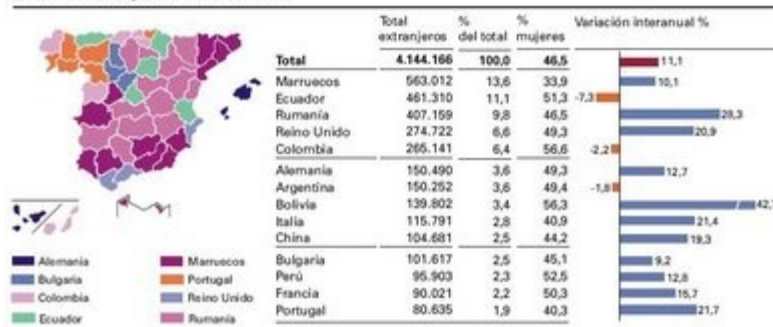
taxa de natalitat del 19 ‰ i una taxa de fecunditat del 1,9 ‰. En aquests moments, l'estat de la qüestió, però, pot canviar degut a la incidència de la immigració i a l'arribada de la generació del "baby boom" (dones nascudes als seixanta) als darrers períodes de fertilitat activa, provocant a principis del segle XXI cert repunt de la natalitat, malgrat mantenir-se en cotes molt baixes. Els valors més baixos de la natalitat coincideixen amb les províncies més envellides; en l'altre extrem, se situen les províncies immigratòries o les que sempre han destacat per tenir matrimonis joves (Andalusia).

· El creixement vegetatiu.

El creixement vegetatiu és del 0,44 ‰, pròxim al creixement zero o estancament demogràfic, però les diferències espacials són notables. Les zones amb més creixement són les del sud, mentre que les províncies septentrionals tenen un creixement negatiu. Ni tan sols hi destaquen les províncies immigratòries. El canvi s'explica perquè no s'han superat els efectes de la crisi econòmica, malgrat els bons resultats actuals, que repercuteixen en un endarreriment en l'edat de contraure matrimoni.

Nacionalidades predominantes. 2006

3. ELS MOVIMENTS MIGRATORIS

L'Estat espanyol ha estat tradicionalment un país emigratori amb una gran mobilitat interior; tanmateix, en l'actualitat, s'ha convertit en un país immigratori amb escassos desplaçaments al seu interior.

3.1 Les migracions exteriors

- L'emigració tradicional del segle XIX i la primera meitat del segle XX

L'emigració espanyola a l'exterior va ser fonamentalment ultramarina, cap a l'Amèrica Llatina. Les destinacions tradicionals dels emigrants van ser l'Argentina (2 milions entre els anys 1857 i 1935), el Brasil, Cuba, Veneçuela i Mèxic. L'origen dels emigrants era Galícia, la cornisa cantàbrica i les Canàries. A començaments del segle XX s'afegiren altres destinacions: Algèria i França (on el 1930 hi havia uns 300.000 emigrants espanyols procedents del litoral mediterrani).

- L'emigració moderna

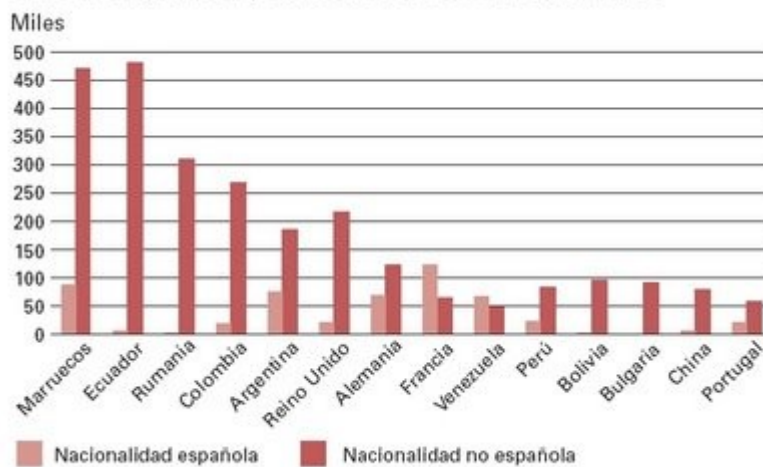
El 1960, les característiques de l'emigració espanyola canviaren completament: ara la destinació era l'Europa occidental protagonitzada per homes en edat laboral, d'escassa qualificació professional, motivats per finalitats econòmiques. Les altes taxes de creixement vegetatiu, la industrialització escassa i la crisi de l'agricultura tradicional van generar amplis excedents de mà d'obra que, per una altra banda, era reclamada pels europeus en la reconstrucció postbèl·lica a l'empara del Pla Marshall. Aquests

moviments van tenir lloc entre el 1960 i el 1974, arribant a afectar uns 2 milions de persones. La crisi estructural i energètica va fer baixar dràsticament, a partir del 1974, les contractacions de treballadors espanyols a l'exterior i va animar el retorn d'alguns emigrants. El 36 % dels emigrants es va establir a Alemanya, una proporció semblant a Suïssa, França va acollir el 21 % i la resta entre Holanda, Bèlgica i el Regne Unit. L'origen dels emigrants era: Andalusia (29 %), Galícia (27 %), Castella i Lleó (10 %), la Comunitat Valenciana (7 %) i Extremadura (7 %).

· La mobilitat actual

Des de l'inici dels anys vuitanta del segle XX, l'Estat espanyol va passar de ser una societat d'emigrants a ser un país que rep immigració. En un món globalitzat, hi ha espanyols que fan desplaçaments de llarga durada i permanents a l'exterior, però es tracta de professionals qualificats.

2.1.G.2. Origen de la població no nascuda en España. 2005

Fuente: Revisión del Padrón Municipal a 1-1-05, INE

La immigració es considera moderada, encara que s'està incrementant des de finals del segle passat. Aquests immigrants es divideixen en dos grups: un de format per persones que exerceixen tasques qualificades o gaudeixen de la seva jubilació i, l'altre, dels treballadors poc qualificats que solen venir del Magrib, de Portugal o de països llatinoamericans (un 40 % són dones dedicades al servei domèstic) i, per últim, els procedents de l'Europa de l'Est arran dels canvis polítics i de la

inestabilitat d'alguns d'ells (antiga Iugoslàvia, Romania, etc.). El nombre d'immigrants no enregistrats (il·legals) és molt difícil de calcular i, malgrat la Llei d'Estrangeria aprovada a finals del 2000, s'estima que encara està al voltant dels 200.000 i són persones que, per la seua condició, es veuen obligades a acceptar feines que rebutgen els espanyols.

3.2 Les migracions interiors

- Les migracions tradicionals

Des del segle XVIII, els moviments de la població de l'Estat espanyol han estat constants des de l'interior de la península cap a la perifèria. Les àrees de procedència eren Galícia, les dues Castelles i Andalusia. Es tractava d'un corrent que anava del camp cap a la ciutat i dels municipis més petits cap als més grans. El nombre de persones que van emigrar dels seus llocs de naixement pot estar al voltant dels 10 milions, de finals del segle XIX fins al 1960.

- Les migracions recents

El camp és sinònim d'un nivell de vida més baix, perquè no és capaç de mantenir tota la població que l'habita; i malgrat que no sempre ha estat així, la ciutat apareix davant dels ulls dels emigrants potencials com una possibilitat de promoció social, cultural i econòmica. En definitiva, el desig de millorar les dures condicions de vida a les zones rurals és la causa essencial de les migracions internes, en l'evolució recent de les

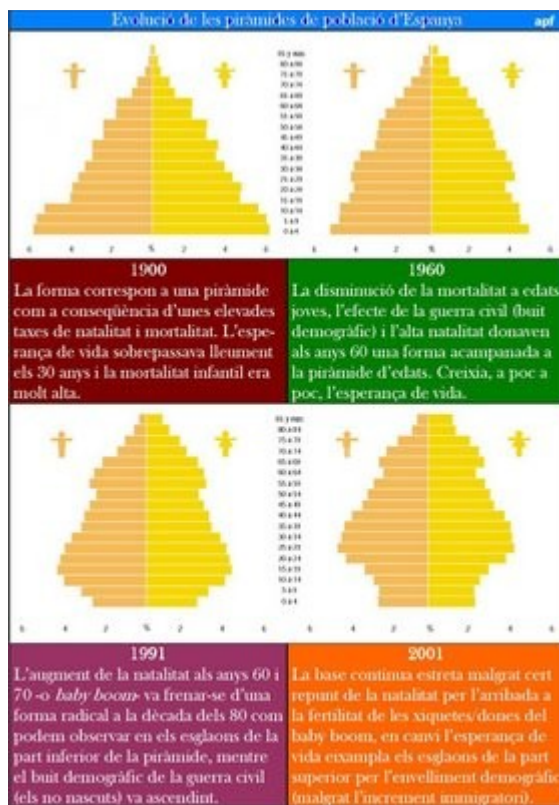
quals distingim quatre etapes:

a) 1941-1960.- En aquests vint anys d'aïllament i autarquia, el volum total de les migracions internes no va resultar gaire alt, però sí generalitzat, encara que la immigració de certa entitat es va centrar únicament a Barcelona, Madrid i Biscaia.

b) 1961-1970.- Aquest va ser el moment culminant del fenomen, amb unes quantitats tan altes per a un període tan curt que ha merescut el qualificatiu d'èxode rural. A les àrees industrials s'hi van sumar el conjunt de les capitals de província, els pols de desenvolupament i els nous assentaments turístics. Així, a les ciutats de l'etapa anterior s'hi van unir capitals mediterrànies com ara València, Alacant, Balears, Guipúscoa, Àlaba i Saragossa. Al contrari, Extremadura, Andalusia, Múrcia, Castella-la Manxa, Castella-Lleó i Galícia presentaren els saldos migratoris més negatius.

c) 1971-1980.- Va disminuir gradualment la intensitat de les migracions internes i el 1975 va marcar el punt d'inflexió de l'èxode rural. Les regions emigratòries continuaven essent les mateixes, les àrees receptores es van limitar a Barcelona, Madrid, València i, amb quantitats inferiors, Biscaia, Alacant i Tarragona.

d) Del 1981 a l'actualitat.- Des dels vuitanta, es pot considerar un procés acabat. L'envelliment de les àrees emigratòries tradicionals ha reduït al mínim l'existència d'emigrants potencials, juntament amb la disminució de les possibilitats d'ocupació als espais urbans, fins i tot es produeix una certa inversió del fenomen, degut al retorn d'emigrants jubilats als seus llocs d'origen o a la reconversió d'indústries tradicionals.

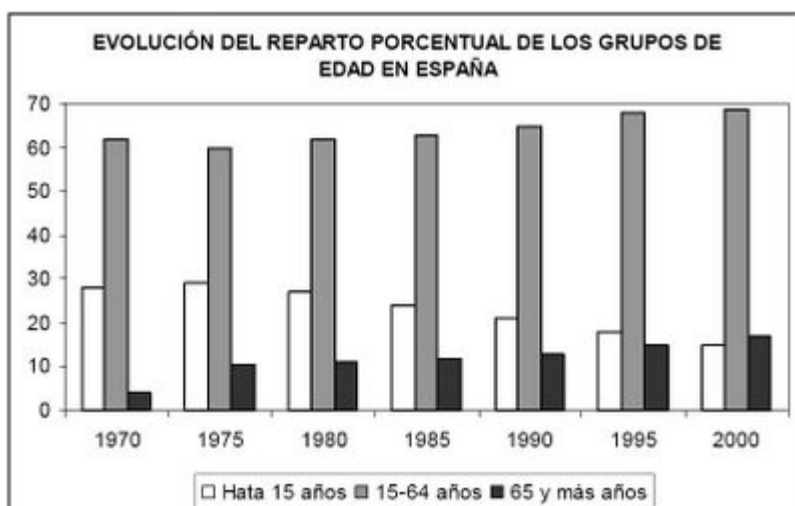

4. L'ESTRUCTURA DEMOGRÀFICA

4.1 La composició de la població per edat i sexe

L'estructura demogràfica fa referència a la composició per sexe i edat de la població. Se sol expressar de manera gràfica per mitjà de piràmides de població. A partir d'aquestes dades, es pot determinar l'estructura de la població el 1998:

- Hi ha un nombre absolut més alt de dones que d'homes. És més alta la proporció d'homes en les etapes infantils i juvenils, s'equilibren en la fase adulta (35 anys) i, posteriorment, disminueix la població masculina, perquè encara que naixen més homes (106 per cada 100 dones), les causes de mortalitat afecten més prompte els treballs de risc masculins i, per tant, l'esperança de vida femenina és més alta.

- Els estrats de les edats més joves disminueixen de manera gradual i pronunciada per efecte de la caiguda de la natalitat i la fecunditat.
- Paral·lelament, els estrats corresponents a les edats adultes i ancianes tendeixen a eixamplar-se a causa de l'augment de l'esperança de vida.
- La fase de creixement vegetatiu entre el 1950-1975 -i, especialment, el baby boom dels seixanta- es manifesta clarament per l'augment als estrats que corresponen a aquests grups d'edat.
- També s'hi poden veure les empremtes de la Guerra Civil, pel dèficit de naixements (“generació buida”) que hi va haver entre el 1937 i el 1945.

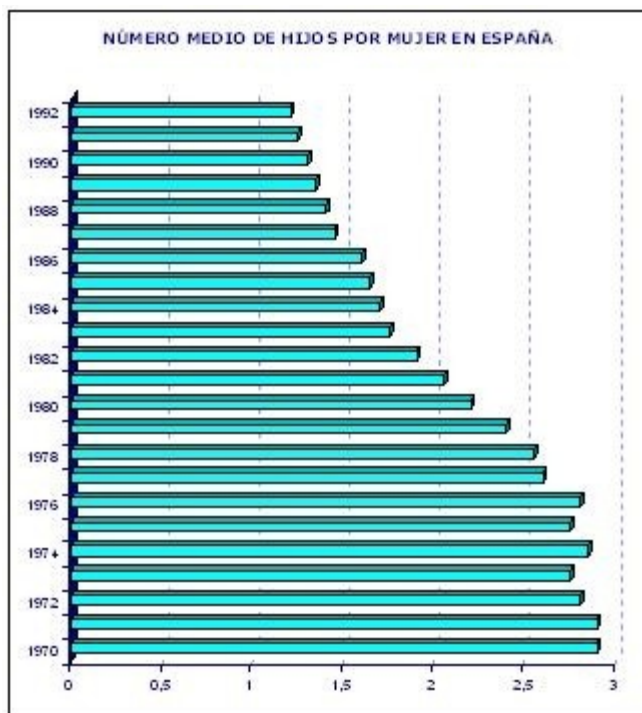
ESTRUCTURA DE LA POBLACIÓ PER GRANS GRUPS D'EDAT, Espanya 1900-2001				
Any	0-14	15-64	65 i més	Índex de vellesa*
1900	33,52%	61,28%	5,20%	16
1910	33,97%	60,50%	5,53%	16
1920	32,33%	61,97%	5,71%	18
1930	31,67%	62,23%	6,10%	19
1940	29,95%	63,52%	6,53%	22
1950	26,23%	66,54%	7,23%	28
1960	27,40%	64,38%	8,22%	30
1970	27,79%	62,54%	9,67%	35
1981	25,70%	63,05%	11,24%	44
1991	19,44%	66,74%	13,82%	71
1996	16,04%	68,34%	15,62%	97
2001	14,56%	68,55%	16,89%	116

FONT: Censos i Padrons de població (INE) i, Projecció de la població espanyola, Madrid, Institut de Demografia / C.S.I.C. (1994)
* Nombre de persones de 65 i més anys per cada 100 persones menors de 15 anys.

4.2 Les característiques actuals de la població espanyola

La població espanyola es caracteritza actualment per un augment de la dependència degut a la clara tendència cap a l'envelliment.

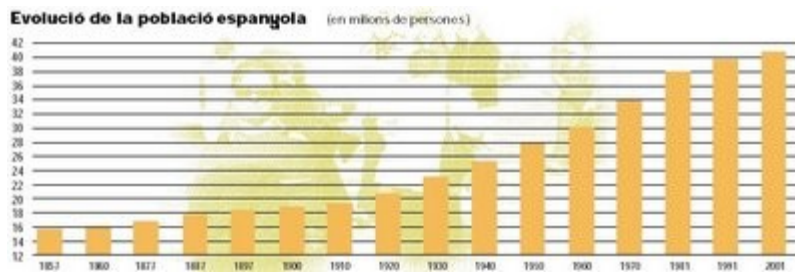
- La població dependent està determinada per la proporció de persones en edat infantil o anciana que són fora del mercat laboral productiu.
- La població infantil (0-14 anys) va augmentar fins la dècada dels setanta i després va caure bruscament.
- Si a la població infantil se suma la juvenil, som davant del que alguns sociòlegs anomenen "potencial demogràfic" que, des de 1960 amb 509 persones de menys de 29 anys per cada mil habitants, fins l'actualitat no ha parat de baixar.

- En canvi, no hi havia hagut mai com ara una fertilitat potencial tan alta, ja que el nombre de dones en edat fèrtil és molt més alt, però, malgrat això, la proporció de fills per dona es situa en 1,2 (un dels més baixos del món), insuficient per fer un relleu generacional (segons les lleis biològiques són necessaris 2,1 fills per dona).
- La proporció de persones de més de 60 anys pràcticament es va duplicar des del 1900 fins al 1970 i des d'aquesta última data fins ara ha

cregut més del 70 %. És a dir, no solament s'incrementa la proporció, sinó que s'accelera el ritme de creixement. L'envelliment és més acusat al medi rural i als municipis petits, però també a les àrees centrals de les grans ciutats de l'Estat.

En conclusió, en l'actualitat es contraposen un nord envellit (especialment Galícia, Castella-Lleó i Aragó) i un sud amb una estructura més jove, sobretot a les Canàries, Andalusia i Múrcia, aspecte que perfila, també des d'un punt de vista demogràfic, el tret que més defineix l'Estat espanyol: el dels grans contrastos socioeconòmics.

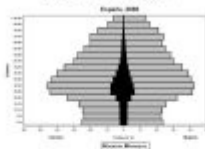
PRÀCTIQUES PER A LA SELECTIVITAT (P.A.U.)

PROPOSTA D'ACTIVITAT

EXERCICI 1

1. Expliqueu l'evolució de la població espanyola i compareu per altes i baixes edats en la figura mostrada en el diagrama.
2. Analitzeu el gràfic del document 2 i baseu, amb un clic principal, sobre què expliquen l'evolució de la immigració a Espanya en el període 1995-2005.
3. Observeu el mapa (el document 3 que representa la distribució provincial dels immigrants a Espanya el 2005). Quines són les zones que condueixen la desigual distribució espacial dels immigrants? En què dels tipus d'immigració d'origen més geogràfic o altres? Baseu les respostes.
4. Amb les conclusions que heu obtingut de les qüestions anteriors, abordeu un ENFORME sobre les repercussions socials, econòmiques i demogràfiques de la immigració a Espanya.

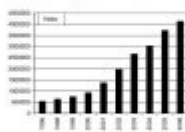
DOCUMENT 1 / DOCUMENTO 1

Fuente: INE, Población de España, 2005. Realidad Demográfica.

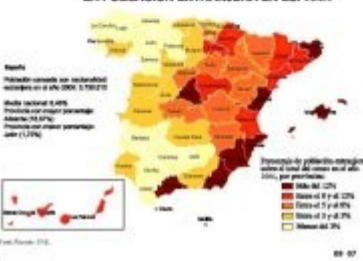
DOCUMENT 2 / DOCUMENTO 2

Evolució de la població immigrada a Espanya (estimada) dels anys 1995 fins a mitjans de 2005.

DOCUMENT 3 / DOCUMENTO 3

LA POBLACIÓN EXTRANJERA EN ESPAÑA

PROPOSTA D'ACTIVITAT

EXERCICI 1

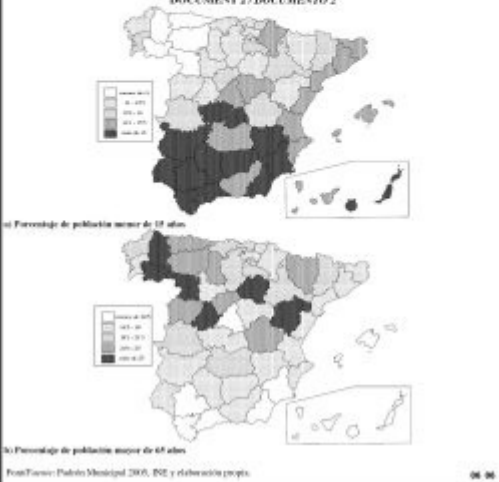
1. Representeu gràficament l'evolució de la distribució de la població espanyola per grups d'edat entre 1980 i 2001 (Document 1).
2. Puc dir-me als estudis demogràfics, còndites respecte tres grups d'edat?
3. Expliqueu les raons que justifiquen l'evolució d'aquests grups d'edat a Espanya (1980-2001).
4. A partir de les conclusions obtingudes en la resolució de les qüestions anteriors, dels textos prèviament comentats i del que esgruïu el document 2 (relatiu al País i d'èxit de 2005), abordeu un ENFORME sobre els desequilibris demogràfics per grups d'edat a Espanya.

DOCUMENT 1 / DOCUMENTO 1

Espanya, 1980-2001. Distribució de la població per grups d'edat	Menys de 15 anys		15-64 anys		65 anys	
Anys	<15 anys	15-64 anys	65 anys	<15 anys	15-64 anys	65 anys
1980	31,5	61,2	6,2	31,5	61,2	6,2
1990	27,7	62,2	6,1	27,7	62,2	6,1
1995	27,4	64,4	6,2	27,4	64,4	6,2
1997	26,8	63,1	10,1	26,8	63,1	10,1
2001	19,5	66,3	14,2	19,5	66,3	14,2

Fuente: Censos de Población del INE.

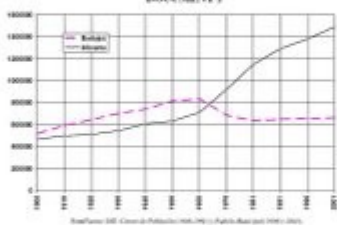
DOCUMENT 2 / DOCUMENTO 2

EXERCICI 1

1. A partir de la gràfica lineal múltiple de l'evolució de la població de les províncies de Badajoz i d'Albacet (Document 1), divideu en etapes de diferent creixement l'evolució de cada una de les dues províncies i caracteritzeu cada etapa segons el seu tipus de creixement. Associeu les diferències observades en l'evolució de les dues províncies.
2. A partir dels exemples de Badajoz i Albacet, expliqueu les causes econòmiques i les seues conseqüències demogràfiques de les diferents etapes a Espanya.
3. Observeu el mapa (Document 2) amb les diferències en els índexs de creixement global de les províncies entre el cens de 1991 i el cens de 2001. Associeu quines diferències s'observen segons l'andamio del creixement recent de la població a Espanya. Com expliqueu el fort creixement observat a les províncies de Guadalupe i Almeria?
4. Elaboreu un INFORME en el qual heu de explicar les diferències territorials observades en el creixement recent de la població i la seua relació amb els grans etmes de creixement econòmic i l'expansió de les àrees metropolitanes.

DOCUMENT 1

DOCUMENT 2

